

PROTECTORS I AGENTS DE LES ESGLÉSIES TARRAGONINES BARROQUES: ORDENANCES, TRADICIÓ I EMPREMES ARQUITECTÒNIQUES D'IDENTITAT LOCAL

ANNA ISABEL SERRA MASDEU
Universitat Rovira i Virgili

RESUM

A l'article es mostren diverses interaccions existents entre el poder local establert —batlles, regidors i altres càrrecs— i les persones que tenien el control i bon govern sobre els béns de les esglésies parroquials —arquebisbes, rectors, membres dels gremis—, i població en general, a l'arxidiòcesi tarragonina en època del barroc. Drets, deures, obligacions seculars —escrites i no escrites— tenien veu i vot sobre la manera de millorar els béns artístics de l'església. De les seves decisions en depenia la pèrdua, millora, conservació o renovació del patrimoni religiós existent a les esglésies parroquials que es van aixecar al llarg del s. XVIII. S'anoten també altres exemples de valoració d'un patrimoni —el de les portalades romàniques— que no es volia perdre al construir noves fàbriques parroquials i sobre el que es tenia una certa “consciència” patrimonial.

ABSTRACT

The article shows various existing interactions between the established local power —mayors, town councillors and other positions— and the people who had control and good government over the property of the parish churches —archbishops, parish priests, guild members—, and population in general. All the existing data is from the archdiocese of Tarragona in the Baroque era. Rights, duties, secular obligations —written and unwritten— had one's say and vote about the way of improving the church's artistic goods. The decisions made entailed the loss, improvement, conservation or renewal of the existing religious heritage and of the parish churches that were built throughout the 18th Century. There are also several examples of valuing a heritage —that of the Romanesque portals— which was not wanted to be lost when building new parish factories. There was a certain heritage awareness, too.

Paraules clau: Patrimoni religiós, arquitectura barroca, mecenatge, arquitectura s. XVIII, arquebisbat de Tarragona, protecció artística, poder polític local, poder religiós, portalades romàniques.

Keywords: Religious heritage, Baroque architecture, patronage, 18th Century architecture, Archbishopric of Tarragona, artistic protection, local political power, religious power, Romanesque monumental portals.

1. Introducció

La intensa construcció d'esglésies parroquials ocorreguda al llarg del segle XVIII obliga a reflexionar sobre qui tenia cura i qui se'n feia responsable dels canvis — presents o futurs — d'aquells edificis i quins elements es considerava que podien perviure de nou als seus temples successors¹. L'escrit oscil·la entre el fet de mantenir o incorporar el patrimoni arquitectònic parroquial alhora; com les activitats de les cases del comú vetllaven per tenir una església en condicions i qui ho feia i quina veu era la que determinava els canvis a fer. A més, es rastreja documentalment en la idea de com els poders — municipal i l'eclésiàstic — interaccionaven seguint les ordenances que regien cada poble. Ambdues autoritats locals estarien d'acord, per exemple, en protegir les portalades d'algunes esglésies a punt de destruir-se².

Després de revisar diverses capitulacions de les esglésies parroquials barroques de l'àmbit tarragoní hom pensa si les persones que tenien algun criteri de decisió sobre les mateixes (rectors, vicaris, mestres de cases, etc.) què decidien sobre les parts dels edificis que calia conservar o perdre. Els documents (visites pastorals, contractes, cartes dels rectors, etc.) registren — superficialment — quina era la “sensibilitat artística” dels administradors de l'obra i la dels que hi tenien quelcom a dir: rectors, consellers, nobles locals, notaris, algun escultor erudit i coneixedor dels problemes arquitectònics i la dels mestres de cases, principalment³. Hom endevina la necessitat d'aprofitar part d'obra i de fragments de la mateixa que els podessin ser útils de nou encara que poc es precisava sobre la seva vàlua estètica o “sentimental”.

1. Aquest article forma part del Grup de Recerca de la URV: 2017 SGR 01050-PATRIARQ-CAIT. Agraïxo els comentaris dels Drs. Jordi López i Manuel Castiñeiras, Als dos, el meu agraïment.

2. De fet, en aquest article, s'aporten noves dades documentals recuperades en els tres darrers anys (2018-2020) sobre el tema que aquí es tracta i que no s'havien editat anteriorment. Aquestes notícies permeten introduir nous referents escrits sobre el que anaven opinant totes les parts implicades que intervenien en la gènesi i construcció d'una església parroquial. I també es presenten altres protagonistes, apreciats en època barroca, que podien tenir algun pes a l'hora de preservar part d'aquests edificis que es reservarien per algun motiu en especial i que es mantindrien per gaudir-les de cara al futur d'un lloc en concret.

3. La carta de presentació del seu currículum, davant de possibles contractes, o de la gran majoria, era recordar que havien construït set o vuit esglésies als seus quaranta i escaig anys. Aquesta pràctica era el millor mèrit per fer valer la seva perícia constructiva fins i tot a les convocatòries de les subhastes de les noves obres.

2. La cúria eclesiàstica i la seva disposició a mantenir el patrimoni moble i immoble

L'arquebisbat tarragoní podia animar als feligresos a construir noves fàbriques des de diferents punts de vista i objectius. Els rectors seguien puntualment els dictàmens del Concili de Trento segons registraven, fil per randa, les visites pastorals i, a més, les parròquies conservaven les constitucions sinodals que regulaven les seves obligacions quotidianes (dels rectors i dels feligresos) i decrets que s'havien de llegir al temple. El paper com a filtre que varen tenir bisbes i arquebisbes a l'hora de divulgar la teoria que els arribava des de l'Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid era més que evident. Si a nivell estètic els rectors anaren acompanyant la nova moda acadèmica —tot i algunes oposicions silenciades però notòries (per exemple, presents en la seva defensa a mestres de cases locals per davant dels forasters)— també aconsellaven a la població a tenir, d'una manera definitiva i pràctica, esglésies més sòlides. Els arquebisbes, per la seva part, aportaven diners per tot allò que suposés renovar o millorar el patrimoni construït o per fer-lo de nova planta tal com també ocorria a altres bisbats. Així, quan va morir l'arquebisbe Joan Lario (arquebisbe de Tarragona entre 1764 i 1777) es valorava de la seva gestió, amb molt d'orgull, l'haver donat diners per a totes les esglésies de la seva arxidiòcesi, a més d'ajudar a la nova fàbrica dels pares Paüls de Reus, la renovació del palau arquebisbal, la seva biblioteca i l'ajut en reedificació del moll tarragoní⁴.

Els arquebisbes també tenien una mirada decidida vers el que era més útil a les fàbriques que anaven visitant i sobre el que més els convenia. D'aquesta manera, alguns representants del poble de l'Albiol van anar a veure al prelat per tal de construir una nova església però aquest els va recomanar que no l'eixamplessin perquè no quedaria bé l'adob; els va suggerir que millor que en fessin una de nova i els va prometre que els donaria cent unces per iniciar-la. Així ho farien; el 22 de febrer de 1789 es col·locava la primera pedra de l'edifici parroquial de Sant Miquel de l'Albiol⁵. L'estat constructiu d'alguns edificis que van veure els arquebisbes al segle XVIII no era gens afalagador i, a sobre, n'hi havia molts amb un cert grau de perillositat: esclètxes, voltes mig caigudes, esglésies amb parts inacabades... Era una realitat constructiva molt normal al segle XVIII. A la visita pastoral de 1760 efectuada a l'església de Vilallonga del Camp el paviment estava aixecat i l'edifici no tenia la volta (i no era l'única església amb aquest problema). Avui resulta inexplicable com la gent podia acudir als temples llegint aquests relats. A més, el comú havia de pagar endarreriments que impedièren invertir en una nova fàbrica⁶.

4. AHT. Actes Ajuntament, 10 setembre 1777, fol. 59v-60r. Va voler que l'enterressin al costat dret del creuer de la capella de Santa Tecla.

5. FORT/ANGUERA 1985, 66.

6. AHAT. Visita Pastoral, 12 de juliol de 1760, s/f.

L'estat de les esglésies mostrava un deteriorament molt preocupant. Hi havia tot tipus de situacions difícils de resoldre i amb diferents problemàtiques. L'arc del presbiteri de l'església de Riudecanyes, el 1678, anava caient fins que finalment va acabar ensorrant-se del tot⁷. Aquesta església va presentar problemes constructius des de que es va enllestir⁸. L'església parroquial de Nalec mostrava des de 1732 una situació molt complexa: la volta estava foradada i n'hi havia un tros a terra. Com es trobava en un estat tan delicat es va decidir de no fer-hi missa fins que s'arreglés. El 1762 es multaria a l'ajuntament si no refeia la teulada⁹. Una mesura de cara a la protecció dels feligresos que anaven a missa era precisament la d'implicar econòmicament a la casa de la vila per frenar els problemes de l'edifici religiós. Una altra mesura de protecció d'urgència en un edifici tan malmès com el de Lilla consistiria en treure fora de l'església els retaulles de l'altar major i del Roser perquè els feien mal les goteres¹⁰.

Els visitadors resseguien gelosament l'església buscant la correcta adequació del que demanava el Concili i la localització dels armaris per guardar els *Quinque Libri* o els llibres de fàbrica o de les confraries i els seus llibres de registres econòmics¹¹.

Els rectors guardaven curosament les constitucions sinodals que els enviava l'arquebisbat i ells mateixos tenien cura d'informar si les trobaven o no en les parròquies que regentaven i ho manifestaven en els inventaris de les esglésies. A l'abadia d'Alforja es guardaven els documents lliurats des de l'arquebisbat per tenir-los a mà. Les constitucions, cartes pastorals, edictes i ordres que els dirigia l'arquebisbat les tenien ben protegides i relligades amb pergami¹².

En algunes esglésies servaven a primers del segle XX les edicions de les constitucions sinodals. Per exemple, a Capafonts el rector Josep Prats declarava el novembre de 1924 que, entre els nombrosos llibres parroquials guardats, hi havia el de les constitucions sinodals de l'arquebisbe Josep Llinàs (arquebisbe entre 1695-1710)¹³. A l'església de Vallclara també les custodiaven. Fins i tot, en algunes capitals espanyoles alguns mestres de cases les tenien i podien comentar-les amb els altres companys d'ofici i amb els rectors¹⁴. La sort que tindrien aquests escrits a les parròquies podria ser ben diversa. Els sacerdots manifestaven l'interès que tenien dels documents que afectaven a la seva església a través dels

7. MARISTANY 2008, 382.

8. Hi va acabar fent un informe el mestre de la Catedral de Tortosa Juan de Juanias (MARISTANY 2008, 379).

9. GRAU/PUIG 1992, 91.

10. GRAU/PUIG 1992, 91.

11. VICENTE 2004, 133.

12. AHAT. Doc. Diversa, Alforja, 1827.

13. AHAT. Inventari 1924, s/f.

14. TAÍN 1997, 42-43.

registres o inventaris que havien de fer als temples que ells regentaven¹⁵. Així, el de Belianes deia, a començaments de 1805, que a l'arxiu de l'església es guardaven tots els llibres que podien afectar a la parròquia i entre ells, les constitucions sinodals de l'arquebisbat, cartes pastorals, edictes i altres ordres enviades als prelats¹⁶.

Fins i tot, moltes dècades després, aquestes constitucions tenien un paper destacat a la vida dels rectors. El capellà de Picamoixons expressava el 1925, en fer inventari de tot el que existia a l'església i a l'abadia, que mai havia vist les sinodals de l'arquebisbe Llinàs tot i que feia 7 anys que hi residia i no les va saber localitzar¹⁷. Per tant, no s'havia obviat el seu pes dins de les obligacions parroquials.

La dinàmica de derivar noves entrades econòmiques en quelcom que podés ser necessari era un fet gairebé justificat. L'arquebisbe Josep Llinàs permetia de construir, a l'agost de 1701, una sepultura dins de la capella de Sant Antoni de l'església parroquial de Vespella de Gaià perquè s'hi podessin enterrar els veïns del poble. Cada parroquià entregaria deu rals per la sagristia per usar-los per ornaments. A més volien que es fes una arca amb dues claus; una la tindria el rector i l'altra es reservava als jurats. A l'interior s'hi guardarien els diners dels enterraments i es gastaria en tot allò més imprescindible per la sagristia¹⁸.

Els rectors tenien també establertes per escrit les seves obligacions econòmiques respecte a l'església de la què tindrien cura i el que havien de respectar els seus parroquians i quina part de rendiments i rèdits es destinarien a les esglésies locals¹⁹.

15. A l'Arxiu Històric de Tarragona es conserva, per exemple, un lligall de les cartes que arribaven a la localitat des de l'Arquebisbat referents al bon govern eclesiàstic i a les obligacions que seguirien els feligresos: "Cartas reales y Eclesiásticas sobre asuntos de las Parroquias y Poblaciones de la Diócesis de Tarragona, 30 septiembre. 1744-28 septiembre 1860".

16. AHAT. Belianes, 11 de juliol de 1805.

17. AHAT. Inventari de la Parròquia de 1925, Picamoixons, s/f. Aquesta abadia va ser saquejada durant la guerra del francès, cosa que va fer perdre documentació i altres béns patrimonials.

18. AHAT. Església de Vespella, 22 d'agost de 1701, fol. 7.

19. AGS (Archivo General de Simancas, Gracia y Justicia), 1676, s/d. Aquestes eren conegudes pels parroquians: "*Quando se deve renovar o construir de nuevo las iglesias parroquiales en los pueblos no tienen otro arbitrio que el de contribuir los vecinos para dicha fábrica, por quando los spolios de los curatos y demás eclesiásticos con la renta del tiempo de sus vacantes que están señaladas por bullas pontificias para la edificación y construcción de dichas Iglesias se han incorporado los ordinarios, capítulos y demás eclesiásticos en la forma dicha.*

Otros beneficios que fueron fundados en Iglesias que han quedado derruidas se han unido a otras Iglesias y por lo común los posehen los curas de ellos. Cobrando sus rentas, las cuales por las mismas Bullas Pontificias deven servir para la fábrica y ornamentos de ellas.

Assimismo pertenzen al soplío y para el fin de las fábricas y ornamentos de dichas Iglesias todas la penas en que inscriben los eclesiásticos negociantes ya en arriendos ya en ganado ya en fraudes y otras cosas como se previene en dichas Bullas". Era una justificació per destinar les rendes a les noves esglésies quan aquestes ho precisaven.

3. El comú del poble com a supervisor i reparador d'obres: acords municipals i patrimoni

L'església i els consellers de la casa del comú de cada poble mantenien lligams molt estrets, de manera centenària, que afectarien al conjunt de la població²⁰. Ja des d'època medieval els serveis públics els gestionava el comú (murs, torres, etc.) així com les places i carrers, ja que eren propietat del municipi i aquest tenia cura de la seva conservació i ús²¹. Els rectors, a l'inici dels nuclis habitats, també mantindrien un paper regulador de l'ordre públic i de la vigilància local. Els religiosos vetllaven per la tinença d'armes, la moralitat, el joc o tenien altres vincles amb certs oficis com ara orfebres, taverners, etc.²² J. M. Font expressava que a finals del segle XV a Barcelona, i a la majoria de pobles i viles de Catalunya ja disposaven d'una organització municipal més o menys completa²³. Per exemple, al segle XV els consellers de la ciutat comtal feien el jurament de la seva presa de possessió després d'anar a missa²⁴. Els ajuntaments feien saber als gremis, com el de mestres de cases de Tarragona, algunes de les decisions que prenien com ara la de refer els voladissos de cases de determinats carrers de la ciutat, que havien de revisar-se molt sovint ja que aquelles es podien convertir en un perill públic degut al seu mal estat de conservació²⁵.

En cada poble les autoritats locals intercanviaven el seu ajut imprescindible pel bon funcionament mutu que revertiria en la població²⁶. En alguns llocs, els encarregats de tocar les campanes quan es necessitava protecció divina o la crida per determinades misses eren persones que desenvolupaven aquesta tasca d'una manera fixa. O la revisió i bon funcionament del rellotge, de les matraques (quan eren necessàries), les campanes i la torre del campanar depenien de l'ajuntament. O fins i tot una persona tocava a Sant Martí de Maldà la campaneta situada davant de l'església per portar el viàtic als malalts²⁷. Però, sovint, era tradició i obligació que els comptes de la fàbrica de l'església es passessin davant

20. Establir els vincles que uneixen les dues autoritats locals més importants dels llocs, exceptuant dominis reials i baronials, no és l'objectiu d'aquest article però sí temptejar quines actuacions es demanaven des de la universitat per tal de protegir un dels béns comunals més fonamentals en cada poble: l'església. Els actors implicats en aquelles gestions eren nombrosos i amb un paper molt destacat i actiu. Els rectors eren el pont d'unió entre l'arquebisbat, els consellers i el poble. Llavors es revisen, a través de la documentació, quins eren els tràmits que recomanava la universitat i que recollien les actes, visites pastorals, etc., vers les necessitats més urgents de l'església parroquial.

21. FONT 1946, 454.

22. FONT 1946, 453.

23. FONT 1946, 411.

24. BAJET 2009, 82.

25. SALVAT 1961, 334.

26. BC. Ms. 1776, 1805, fol. 128v.

27. BC. Ms. 1776, 1805, fol. 114v.

dels regidors de la casa de la vila i del rector. Però en d'altres temes molt importants referents al temple local també es necessitava la participació de l'ajuntament. La clau de l'església normalment la tenia el rector i alguna altra persona qualificada i de confiança de la casa del comú. A la Torre de Fontaubella hi havia dues claus de l'edifici parroquial; una en mans del vicari i una altra la guardava el mestre de cases, atès que encara hi estava treballant²⁸. De casuístiques, n'hi havia forces i variades.

Era habitual que quan es passaven comptes de les confraries, per exemple la del Roser de Mont-ral, se supervisessin en presència del rector i dels regidors. El resultat s'enregistrava al llibre de la confraria i aquells diners es posaven al fons comú de l'església²⁹.

La implicació dels regidors amb l'església era particular a cada poble i depenia, també, de les circumstàncies socials que podien afectar cada nucli. D'aquesta manera, a Montagut, llavors dependent del corregiment de Vilafranca del Penedès, la neteja de l'església anava a càrrec dels regidors³⁰. A més, allí, el rector es queixava que els sagristans obeïen més als regidors que al mateix rector. Curiosament, els rectors fins i tot s'acabaven queixant del paper predominant que tenien els consellers de cara a l'església³¹.

Als llibres d'acords municipals de les cases del comú es deixava constància de tot el que calia anar a restaurar (o refer, si era el cas) perquè la vida diària del poble funcionés correctament. Els acords evidencien que els jurats de les diferents mans que vetllaven pel bon govern de la casa de la vila també els preocupaven les seves esglésies i tot el patrimoni litúrgic que en formava part. El 9 d'agost de 1772 el comú del poble de la Vilella Alta va decidir que volia l'àngel pel pinell del campanar i els galls de les capelles més grossos que els de l'església de Torroja. Tothom va estar d'acord en que els fessin més grans. O pocs mesos després també van acordar de fer campanes ben grosses pensant en destacar per davant dels altres pobles veïns. De fet, Violant i Simorra (1903-1956) indica que, entre els béns del comú, es podien afegir³² "*el bosc, els pasturatges del terme, la font, la bassa, la sèquia i el rentador, el forn o forns de coure el pa, el molí de l'oli, l'hostal i la ferreria, en alguns casos, i el temple*". I era l'ajuntament de Santa Coloma de Queralt el que designava l'obrer de l'església, és a dir, una persona escollida cada any pels obrers o pels jurats locals. Aquest càrrec havia de revisar les obres de conservació i reparació de l'edifici. A més, tal com comenta J. Segura, havia de supervisar les llànties de l'altar major que eren tres, també havia de vigilar les campanes i d'enramar i fer anar a la processó de Corpus els tabernacles de Sant

28. BC. Ms. 1776, 1805, fol. 20v-21r.

29. BC. Ms. 1776, 18 maig 1805, fol. 110r.

30. BC. Ms. 1776, 18 maig 1805, fol. 85v.

31. BC. Ms. 1776, 18 maig 1805, fol. 86, signat per Francisco Oliva.

32. VIOLANT 1992, 508.

Llorenç, de Santa Úrsula i de Santa Eulàlia. Una altra de les seves obligacions era enramar i il·luminar l'altar major durant les principals festes³³.

A les actes municipals s'hi anotaven les resolucions que prenien els consellers tot seguint les ordinacions locals que es preocupaven per l'ordre públic. Es revisaven i actualitzaven segons les necessitats que afectaven a cada població. A Ulldemolins existia el càrrec de comanador d'obres que vigilava els edificis públics del poble així com el càrrec d'adobador de campanes ja que aquests instruments eren primordials de cara a la comunicació de qualsevol fet que implicava la seva població³⁴. I d'ordinacions n'hi havia per a totes les coses que eren vitals per cada localitat i que es podien convertir en un motiu de disputa. Ulldemolins tenia cent vint-i-vuit ordinacions de les quals vuitanta-sis eren cinc-centistes³⁵. Era primordial que tot el que afectés a un poble o vila estigués regulat com el fet de disposar de persones que fessin les visures corresponents quan se'ls requeria a resoldre algun tipus de plet³⁶.

Les cases del comú nomenaven consellers que supervisessin les incipients fàbriques que pagava el municipi i, fins i tot, podien tenir apel·latius molt específics per designar-los. A Porrera les dues persones encarregades de dur a terme les gestions de l'obra reberen el nom d'*adlets*. En concret foren, Juan Pellicer i Francisco Ardèvol.

Si es revisen algunes ordinacions dels pobles de l'arxidiòcesi del segle XVIII es detecta també el seu afany protector tant amb les fàbriques religioses com tot allò que aportaven a nivell moral i instructiu. Les ordinacions de Vilanova d'Escornalbou del segle XVII tenien cura del cementiri i enunciaven que no hi podia haver ni gallines ni pollastres al fossar però tampoc al pla davant de l'església. La llei local permetia que si algú en veia alguna se la podia quedar³⁷. A les ordinacions de 1743 del Vilosell —que llavors formava part de l'arxidiòcesi tarragonina— (i en concret, la número vuit) es recordava que no es podia jugar a pilota vora l'església abans de la missa major o quan es fessin els oficis ja que —si algú ho feia— hauria de pagar tres sous³⁸.

Les normatives locals de Cornudella al·ludeixen al respecte que s'havia de tenir pels llocs sagrats, i que, de no fer-ho rebria un càstig econòmic³⁹. Un dels espais més supervisats pels arquebisbes era el del cementiri: *“Que qualsevol que entrarà, o farà entrar, animals en lo antich pla de la iglésia, o sementiri, y que se*

33. SEGURA 1984, 298.

34. ROVIRA 2018, 50 i 51.

35. ROVIRA 2018, 52.

36. Veure per exemple, FARRÉ 1984, 206. Al Vilosell s'ampliaven les ordinacions ja existents el 1743 i, en especial, les que afectaven a la disposició de diversos prohoms per fer valoracions i visures del territori.

37. MARISTANY 2008, 502.

38. FARRÉ 1984, 205.

39. GORT 1998, 15.

orinarà en las parets de dita iglésia, pàgia la pena de deu sous per cap, aplicant-se en obs de aquell a qui de dret civil o canònich tocarà (10s.)”. I com també registraven les regulacions de les visites pastorals no es podia obviar el respecte al fossar: *“Que ningú pugua estèndrer bugadas en lo sementiri o fossar, saltar sas muralles, fer erba y jugar en ell, baix pena de deu sous per cada vegada, servint esta a obs de aquell que de dret civil o canònich tocarà 10 sous*”. Els arquebisbes també vetllaven per millorar l'estat dels cementiris; les seves decisions comprometien a que les universitats hi fessin millores. La vigilància d'aquests espais detectava problemes de tot tipus. El fossar de Figuerola suposava, segons la reunió mantinguda el 5 d'abril de 1772, un problema d'humitats que afectava a l'església⁴⁰. Es va decidir canviar de lloc el fossar pel mal que feia a les capelles, com ja s'havia avisat als regidors a través de les visites pastorals anteriors. A les ordinacions d'Almoster, signades el 24 de gener de 1603, es determinava que per qualsevol animal menut o porc que entrés al fossar es farien pagar dos diners pel bestiar i pels porcs un sou cada cop que passés. A més el terç el rebria el senyor i la resta l'obra de l'església. Era una manera d'enfortir l'economia del temple tot mantenint uns valors que afectaven una societat i els criteris d'una època⁴¹.

Però les universitats també tenien altres vincles amb els seus edificis més emblemàtics. Per exemple, fins al segle XVIII les confraries feien les seves reunions sota el porxo de l'església Vella de l'Espluga de Francolí. Allí també els regidors i els prohoms reconeixien el domini de l'Ordre de Sant Joan sobre la vila quan es capbreava segons explica J. R. Vinaixa⁴². També pocs porxos d'esglésies medievals degueren quedar dempeus com el que tenia l'església d'Ulldemolins i que es va perdre al construir l'església successora del segle XVI⁴³. Allí es prenen acords que afectaven a la marxa de la universitat local⁴⁴. Al segle XVII, per exemple, els consells de la universitat de Siurana de Prades se celebraven⁴⁵: *“davall de la escala de la Iglesia”*. El màxim poder religiós necessitava estretament la col·laboració del poder civil local.

Algunes de les grans decisions del batlle i regidors que afectaven a cada poble es prengueren, des de molts segles enrere, precisament als porxos i a les esglésies locals⁴⁶. La complicitat mútua era doncs més que evident i necessària. Amb la

40. ACAC. Llibre de resolucions de Figuerola, 1753-1815, núm. 2, fol. 13 (numeració moderna).

41. FORT/FORT 1986, 22.

42. ROCA 2002 (foto 38, s/f.).

43. ROVIRA 2018, 63.

44. ROVIRA 2018, 63.

45. AMIGÓ 1995, 172.

46. De fet, analitzar què feia el comú de cada poble pels seus edificis és un tema amplíssim i molt atractiu que no es pot acotar en aquest article; necessitaria d'estudis exhaustius i específics. El que sí es pot deduir és, a través de diverses ordinacions conservades, com un dels principals administradors de cada poble actuava davant de les necessitats de conservació del patrimoni

desaparició de les esglésies medievals i renaixentistes també van perdre's aquells llocs de sopluig, de reunió i de debat. A la Selva del Camp es va enderrocar el porxo de l'església antiga quan es va construir la nova a primers del segle XVII. J. Iglésies recordava que en aquell recer de l'església selvatana hi tenien lloc les trobades “*del Consell Municipal, els de prestar homenatge al Pavorde i els altres actes de major transcendència*”⁴⁷. Els principals dirigents i governants de cada poble tenien els seus llocs habituals de manifestació i execució d'aquestes obligacions.

Els consellers, amb banc propi a l'església, havien d'enviar, sovint, un mestre de cases a revisar l'estat del temple ja que els ho demanava l'arquebisbe quan visitava la fàbrica. En vista del progressiu deteriorament que les esglésies de l'arxidiòcesi de Tarragona anaven sofrint i que els arquebisbes podien constatar arreu a on anaven, a vegades calia prendre decisions que eren molt encertades. Per exemple, als Omells de Na Gaia el 2 de setembre de 1721 l'arquebisbe demanava quelcom molt important per mantenir el bon estat de la fàbrica i que es podria ampliar a altres pobles⁴⁸: “*Item baix la mateixa pena (3 lliures) manam als dits jurats que tots los anys a lo menos una vegada fassen reconèixer per dins y per fora les parets, bóvedas, teuladas de la Iglésia per un mestre de cases, adobant y reparant tot allò que trobaran perillós y que té més necessitat, de adobar y de reparo*”. Aquest requeriment era força habitual.

A Figuerola cada cop que es canviaven els jurats i es feia inventari del que es passava d'un consistori a l'altre, se supervisava allò que es considerava més important i valuós. Entre aquestes coses a controlar hi havia la clau de l'armari de l'església o la clau de l'armari de la relíquia del temple⁴⁹.

Els rectors complien el que es demanava a les visites pastorals. També als Omells de Na Gaia el que es va acordar el 1721 a la visita es va publicar tres vegades. Normalment tot el que s'havia de canviar de l'edifici religiós es recordava des de la trona. També es recordaven els decrets establerts als concilis sinodals. Llegir en veu alta el que s'havia trobat a faltar o calia renovar de l'aixovar era sempre una manera de valorar el patrimoni propi i de conservar-ho en les millors condicions malgrat que el poble havia de pensar sistemes per poder pagar el que se li demanava.

Però l'església podria protegir als seus feligresos d'una altra manera. Les autoritats locals tenien un pacte amb l'església —d'arrels centenàries— que defensa-

eclesiàstic construït, especialment el de les esglésies i cementiris i quina implicació se li demanava des de les lleis i des de l'arquebisbat.

47. CAÑELLAS/MURGADAS/SORONELLAS 2019, 213. A partir de 1616 els consellers es reunien a la casa de la Vila vella.

48. AHAT. Decrets, visita 1695-1890, Capsa 9, doc. 45, 2 setembre 1721, s/f.

49. ACAC. Llibre de resolucions de Figuerola, 1753-1815, núm. 2, s/f. 5 de setembre de 1766. La vila usaria tot aquell empriu que tenia davant el portal de Sant Jaume i que estava davant del fossar vell. Als propietaris se'ls pagaria el que fos sempre que fos revisat per dos experts.

va a fugitiu que s'amaguessin dins els temples, si bé el 1773 un decret ordenava que només es tinguessin en compte les esglésies principals i no les sufragànies en cas de que un proscrit s'hi refugiés. Eren conegudes certes normatives que parlaven d'un grau de protecció al voltant de les esglésies des d'època medieval a partir de les sagreres. Al Vilosell es recordaren de les normatives del segle XI⁵⁰: *“L'església del Vilosell, amb totes les pertinències corresponents com són abadia, fossar vell, pleta i plaça, obeeix amb exactitud les normatives establertes per l'abat Oliva amb la seva pau i treva de Toluges al 21 de maig de 1027 que diu: Ningú no gosi assaltar ni violar les esglésies ni les cases posades dintre d'un circuit de trenta passes sota pena d'excomunió. Aquest terreny forma part de les “sagreres” tant freqüents a Catalunya.”* No massa més lluny, a les Terres de l'Ebre, el bisbe de Tortosa va demanar als rectors que informessin de la circular que deia que a les esglésies de Ginestar, Miravet i Rasquera del dret d'asil que tenien i que era inviolable⁵¹.

Però la casa del comú també vetllava per tenir l'urbanisme local en condicions perquè no entorpís el pas dels actes religiosos com els de les processons. La casa de la vila tenia un paper de vigilant de l'ordre públic i l'abelliment que havia de regir la seva població. A Alió el 1769 el batlle demana el parer de dos coneguts mestres de cases, Cristòfor Guinovart i Josep Forès perquè avaluessin un arc que havia construït Josep Montserrat al costat de casa seva. La qüestió és que aquest arc tallaria, en un futur, el pas de les processons que havien de sortir de l'església parroquial, recent construïda. Un altre motiu de pes era el fet de que tapava visualment l'església, segons la documentació la “sufocava”, és a dir, calia gaudir-la ja que estava acabada de feia poc i un era un edifici per al culte i d'utilitat per a tots els veïns⁵².

De la mateixa manera havia de demanar als propietaris que elements com els femers propers no afectessin a l'església. Així a Vilanova de Prades s'observava, segons les visites pastorals, el 1792, que vora l'església hi havia un femer que causava indecència a l'església i al cementiri⁵³.

No sempre la casa del comú era avisada amb temps de les actuacions que pensava iniciar el poble de cara a l'església. Algunes accions podien acabar en plets; d'altres s'avisava a les autoritats d'iniciatives necessàries per obtenir diners pels temples. Quan es va decidir plantejar la nova construcció de la capella dels Dolors de Valls a l'església de Sant Joan es va demanar a les autoritats de fer rifes d'escapularis, corones i altres béns semblants per no fer mal a les loteries⁵⁴. O la venda de joies o d'altres béns per obtenir diners per fer front a les despeses de les fàbriques no era pas un fet nou. Així ho va fer el poble de Passanant quan no va

50. NOGUÉS 1984, 53.

51. VINAIXA 2018, 309-310.

52. AHAT. MN. Rafel Voltès, 14 agost 1769.

53. GRAU/PUIG/ROCA 1999, 27.

54. ACA. Reg. 921, 26 febrer 1774, fol. 155v.

dubtar en vendre les joies de la imatge titular per recaptar fons per la fàbrica del nou santuari. El permís per fer-ho arribaria el 9 de juny de 1773⁵⁵.

4. El vincle personal dels rectors amb les seves esglésies

El paper dels rectors com a directors de les fàbriques és cabdal. Alguns ocupaven rectories des de feia dècades i sabien molt bé les mancances que tenien les seves parròquies tant a nivell material com més humà. A banda de la seva riquesa i bagatge cultural podien fer que un edifici tingués unes característiques o altres o fins i tot podien actuar com a assessors d'altres rectors en matèria artística. Així no és d'estranyar que el rector de Ciutadilla, Miquel Busquets, participés en les obres de la fàbrica de Passanant⁵⁶.

Els rectors podien tenir una implicació molt directa amb els problemes constructius que generava una obra. Josep Cabrer, rector de la Pobla de Cérvoles, va avançar els diners per contractar un mestre de cases per aixecar dues capelles de l'església per poder col·locar adequadament l'orgue de la parroquial⁵⁷.

Alguns religiosos retornaven als seus pobles d'origen la seva devoció i afecte per la seva església d'origen fent donacions per construir noves capelles. Un d'aquests llegats fou el del canonge de la catedral de Tarragona Jaume Forcada que va pagar la construcció de la capella del Santíssim de l'església de Cornudella tot i que no la veuria acabada. Si bé la idea d'aquell projecte es va signar el novembre de 1733, l'obra no es clouria fins el 1763⁵⁸.

Hi ha testimonis d'alguns rectors que vetllaven perquè els cossos de rectors enterrats a les esglésies no perdessin aquest espai i, de pas, ajuden a precisar quin imatge devien tenir les esglésies velles quan s'anaven desfent. Ja a primers de segle XIX una carta del degà Canyelles, datada el 8 de novembre de 1811, manifesta el record de la memòria dels dos rectors i l'estat en que arribaria quedar l'església i que seria el que alguns religiosos havien vist anteriorment⁵⁹: *“Antes de quedar abandonada e indecente la Antigua Iglesia parroquial procure vuestra merced la traslación a la nueva Iglesia de los cadáveres de los dos difuntos cures Dn. Bruno Soler y Don Jacinto Rafi”*. Aquest testimoni és molt significatiu perquè evidencia que el rector havia vist en altres temples el futur proper que deparava a aquestes obres monumentals.

Els rectors deixaven certes clàusules com ara el que volien que es gravés a la llosa de la seva futura sepultura dins de l'església. El rector de la parròquia de Bràfim,

55. AHAT. Passanant. Administració econòmica. Obres. 9 de juny de 1773.

56. VIME 2013, 88.

57. AHAT. Pobla de Cérvoles.

58. GORT 1994, 272.

59. AHAT. Correspondència dirigida a diversos rectors de Vallbona de les Monges, núm. 143, s/f.

fill de Vilanova de Prades, Jaume Alentorn Català, manifestava a les seves últimes voluntats que l'enterressin a dins de l'església parroquial a on moriria i es posés aquesta inscripció a la seva sepultura dins de l'església: *"Aquí descansa el cos de l'indigne sacerdot ministre de Jesucrist, Jaume Alentorn y Català natural de Vilanova de Prades, rector de la vila de Bràfim que passa a millor vida el dia....de..."*.

5. El poble com a "gestor patrimonial"

Poc a poc van apareixent documents que deixen intuir que els habitants d'alguns pobles també acabaven tenint veu en aspectes relacionats amb l'estètica de la seva futura església o, per exemple, també podien defensar un monument que no es volia que s'enderroqués. D'exemples relacionats amb el que el poble volia fer a les esglésies n'hi ha de tot tipus. Així, a Maials, el poble es va dividir entre qui volia un mestre per fer l'església i els que no els agradava i van fer que el candidat demanés a les autoritats que acceptessin la seva oferta per la subhasta d'obres. Els feligresos, ja fos perquè coneixien a algun mestre en concret o en preferien algun altre, també feien sentir el desacord amb aquella candidatura⁶⁰. I segur que aquesta situació es va repetir en més llocs. O fins i tot, la manca de diners ajudava a conservar obres que finalment no s'enderrocarien. Tal seria el cas de l'església de Pira que es va mantenir fins a la segona meitat del segle XIX.

Els feligresos devien veure com en algunes esglésies calia construir un nou temple sense cap altre mena d'opció. Per exemple, a la Torre de Fontaubella tot el poble va entendre el 1794 que pagaria un quinze per disposar d'una nova església. La que ells gaudien diàriament era molt petita i els dies de pluja no hi podien entrar degut a les goteres⁶¹. Davant dels problemes que havien d'afrontar als seus temples veien la necessitat de canviar aquell espai que els resultava advers en molts sentits.

En realitat, les mostres de dedicació que lliuraven els parroquians vers les seves fàbriques no era gens superficial. A Porrera tot el poble va decidir d'oferir l'aiguardent de la primera premsada per les obres de l'església. O a la *taba* per l'església ja citada de Pradell de la Teixeta quedava patent que els feligresos s'imposaven un quinze durant disset anys i tres mesos i quarta dècima. Calia molta obstinació i perseverança per aconseguir aquestes fites.

El que podia ser beneficiós per alguns resultava perjudicial per la gran majoria de veïns. Per aixecar de nou l'església de Sant Joan Evangelista de Porrera, a banda d'enderrocar diverses cases particulars, el forn i la carnisseria locals, es va decidir l'any 1754 (tot i que la primera pedra arribaria el 9 d'agost de 1763) que els veïns donarien⁶²: *"(...) la brisa i autoritzaven a vendre en emfiteusi terres del comú per a destinar durant 25 anys els rèdits de les segones per a finançar l'obra"*.

60. ACA, Reg. 914, 4 de juny de 1767, fol. 367r-367v.

61. PRATS 2006, 24.

62. ANGUERA/ARAGONÈS 1985, 103.

De la mateixa manera que hi havia protectors particulars d'obres, que incloïen els principals delmadors, altres es podien negar a participar en aquells treballs de finançament col·lectiu. Es podia donar el cas que un particular podia oferir un cop de mà a una població que en determinat moment estava bloquejada a l'hora de pagar l'avançament de la fàbrica. Així va passar a la Pobla de Montornès el 1751 quan Josep Cabrer avançaria diners per l'aixecament de les capelles en una època que el poble estava mancat de medis⁶³.

En certes ocasions no eren els feligresos qui no volien pagar sinó els mateixos nobles o barons senyorials que creien que no havien de contribuir a les despeses que generaria un nou futur temple. Als Omells de Na Gaia l'abadessa de Vallbona de les Monges els va dir que no volia aportar la seva part proporcional per la construcció del temple parroquial. Quan es va fer l'església parroquial de Falset es va determinar que l'església la pagaria la parròquia allà a on volgués sempre que es tingués l'aprovació del duc de Cardona⁶⁴. Aquest també tindria una tribuna d'ús exclusiu tal com ja ocorria a l'antiga església.

Els parroquians també buscaven d'idear sistemes per ajudar a l'església a resoldre el tema econòmic. Per exemple, a la Torre de Fontaubella un veí va proposar un sistema al rector perquè l'església podés pagar els ornaments. L'home havia pensat que el comú tenia unes terres (que, a més a més, deien que es trobaven en litigi); llavors els casats en podrien conrear part d'elles en dos dies festius. El rector no ho va trobar malament i més i se'ls podia concedir indulgències. Es veia com una bona opció per contribuir al finançament de l'embelliment de l'església⁶⁵.

De la mateixa manera que el veïnat havia d'anar unit per simplificar una situació que els implicava a tots, podien acabar enemistats degut a les diferències d'opinió que anaven sorgint. La situació de l'església parroquial de Porrera va fer que acabessin barallats els administradors de l'obra i les famílies afectades per l'emplaçament de la mateixa que els faria perdre les seves cases. La qüestió és que al poble es van originar dos bàndols, els que gestionaven la fàbrica i els afectats per la mateixa desembocant amb un plet que va durar molt anys⁶⁶. Els que perdrien la seva casa formaven part del "partit" de la *Guineu* perquè d'amaigat el Sr. Mateu Ardèvol els assessorava i l'altre bàndol es diria *del Llop*. Si les obres van durar 7 o 8 anys quan es van presentar els números de les mateixes va resultar un desfalc de moltes lliures⁶⁷. El 29 de febrer de 1771, finalment, es va inaugurar l'obra.

63. AHAT. Caixa 3, núm. 31. Llibre de Valias de la Vila de la Pobla.

64. GORT 2003, 202.

65. BC. Ms. 1776, fol. 26.

66. SIMÓ 2008, 126.

67. SIMÓ 2008, 127.

Al tractar-se de diners dels veïns destinats a les esglésies parroquials tot podia passar. A Poboleda es generaren plets perquè no s'estava d'acord amb la gent que es contractava per les obres i per les discòrdies entre els càrrecs públics i privats lliurats⁶⁸.

Si sovint es coneixen nombrosos casos de queixes entre els mestres de cases i el comú, calia celebrar que, de tant en tant, professionals de la construcció i feligresos acabaven contents uns de la gestió dels altres: *“Vuy dia 29 de desembre 1772, juntat tot lo ajuntament que són Francisco Ardevol, batlle, y Miquel Chrivillé y Miquel Escoda regidor y Miquel Vernet sindich... en casa de Francisco Ardevol per part de Isidro Roch de Vilanova i Joseph Saco del lloch de la Vilella Alta, confessan ser contents de tot lo concert y millores de la nova yglesia y de totes les millores que se an fet en dita obra, y sols queda y se obliga lo dit Joseph Saco quant se trauria la terra del centro del campanar, arebosa(r) la paret... y aigualada, y diu tot lo ajuntament que esta contents dels mestres y los mestres estan contents de la vila de tot lo concert de la noba yglesia, y con los mestres han entregat la clau als Srs. Regidors de tota la obra”*.

6. Un cas de pervivència de la memòria popular? Les portalades de les esglésies com a referent de conservació

Als feligresos del barroc els devem la renovació de l'arquitectura parroquial de la gran majoria dels pobles tarragonins. D'exemples n'hi ha molts, com pot observar-se en l'alt tant per cent de fàbriques construïdes a l'actual comarca de la Conca de Barberà, que és elevadíssim en detriment de les esglésies que es van perdre per sempre. El *corpus* de temples aixecats es transforma en un excel·lent llibre obert de cada lloc per entendre que passava a nivell social, ideològic, com eren les relacions humanes entre els seus veïns, qui manava i qui tenia el poder de decisió sobre la resta de veïns i, també, sobre el patrimoni a disposar i a perpetuar, etc. Construir aquests edificis va determinar el final dels dies de les obres llavors existents que les fàbriques barroques renovarien. La documentació fa molt poc cas a la manera de valorar aquelles transformacions que, en general, tenia la veu del poble. Hi ha notables i escasses situacions com les de protecció que va tenir l'església romànica del Pla de Santa Maria, però és un fet massa excepcional com per trobar-lo en altres nuclis rurals tarragonins. Al Pla el poble es va dividir en dos bàndols per salvar l'església romànica de Sant Miquel o invertir en la nova, la de Santa Maria. Al final es va salvar la romànica i es va aixecar la nova. La reutilització de la pedra d'aquells vells edificis es va convertir en la base dels fonaments de les obres successores o en els carreus de parets d'un edifici tal com es pot veure en nombrosos temples. En ells hi perviuen marques

68. AHT. MN. 4.818, 12 de desembre de 1758, fol. 390r-v.

de picapedrers medievals o pedres elaborades de pedreres més distants a les que llavors es preferien i que el temps permet veure la seva antigor d'una manera més constatable i directa.

Quan es lliurava una part del patrimoni d'una antiga església sovint es feia amb unes condicions precises que manifestaven un sentit totalment pràctic i que no feia cap comentari sobre el que, per exemple, podien pensar uns administradors que encomanaven una fàbrica. Les capitulacions no acostumen a donar certs detalls; només serveixen per conduir la feina que havia de fer el mestre contractista. De tant en tant, algun document alerta que el mestre tindria cura de traslladar alguna part de l'edifici o les piles baptismals al nou. Altres parts de les velles fàbriques tindrien sorts molts diferents i es mantenien gràcies al criteri dels mestres, administradors i criteri de les visites forasteres sobre l'estat de conservació que avaluaven. D'exemples d'edificis de l'arxidiòcesi de Tarragona n'hi ha de tot tipus i alguns manifesten un gust determinat per certs detalls de les seves esglésies. Seguint aquestes pautes la *taba* de l'església de la Vilella Baixa de 1767 precisa que el comú deixava treure els arcs, cantonades i porta major de l'església vella en obligació de tornar-ho a adobar i tenia l'obligació de cobrir l'església de manera que podés servir mentre durés l'església nova. La porta major la faria amb maons, les cantonades també s'obriren de maons o de pedres i argamassa com també les grades de l'altar major. El patrimoni vell és convenient per l'obra nova⁶⁹: sembla que un dels objectius més immediats era reaprofitar el que es podia. I si quelcom ja servia no calia fer-ho de nou. A les clàusules de la fàbrica parroquial dels Omells de na Gaia es vol mantenir part d'un balustre que ja existia a l'església vella per passar-lo a la nova. Almenys el comú volia recuperar un element que els podia suposar un estalvi econòmic. Això ho manifestava aquesta clàusula⁷⁰: "*Item sàpia lo Impressari que serà de sa obligació de fer una pica per posar aygua beneyta, formar-li pexina per fora son balustre, si lo que hi ha vell pot servir, non caldrà fer nou*". La idea de guardar les restes d'una església vella que s'havien d'incorporar en una de nova també es va donar a Vallclara un cop començat el segle XIX. Al nou contractista de la fàbrica parroquial se li va dir que se li entregaven els materials del temple vell per reutilitzar-los a la futura obra però si li sobrava quelcom del que se li havia lliurat o no ho feia servir tornarien a passar en poder dels administradors locals. No tot el patrimoni es podia transferir degut, segurament, a la seva vàlua material i sentimental. Les piles baptismals tenien un valor especial. Per exemple, al contracte de Barberà de la Conca de 1792 se li transferia a l'empresari tota la pedra de l'església vella exceptuant la mesa de l'altar major, Santa Llúcia i les fonts baptismals⁷¹.

69. AHT. MN 1767, Falset, 28 de gener de 1767.

70. AHCT. MN núm. 27, 1777, fol. 89r.

71. FUGUET 1978, p. 115.

Un d'aquests casos era el que suposava la pèrdua de patrimoni dels castells per construir qualsevol edifici del nucli en qüestió. Per aixecar l'església de Savallà es podia usar la pedra de l'edifici antic i de la casa de la vila⁷². Potser per qüestions tècniques a l'església de Santa Perpètua de Queralt la portalada de l'església vella de Santa Maria va quedar inserida a la part exterior de la seva successora⁷³.

Hom detecta que les portalades de les velles esglésies eren prou importants de cara a preservar-les pel seu futur. A Picamoixons van decidir de conservar l'antiga portalada de la seva església per incorporar-la a la reforma barroca que hi van practicar; avui però no existeix ja que l'església es va obrir de nou a primeries del segle XX. La manera de tractar les portalades és ben diferent segons el lloc i les circumstàncies on es desenvolupava l'obra. Per construir una nova església molt a prop de Perafort, al terme del Codony, un propietari, Bernat Blanc, va donar la portalada gran de casa seva mentre en construïssin una de més senzilla⁷⁴.

En altres ocasions qui volia manar en qüestions d'estètica de la façana seria el mateix arquitecte que en feia el projecte. A Santa Magdalena del Pradell de la Teixeta es va decidir, tal com precisa la *taba*, que la portalada de l'església es treballaria com la del quarter de Reus o com la de la casa d'Anton Folch que es va fer a la vila. És clar que el plànol per aquella obra el va dibuixar Josep Prat, qui es diu que va dur a terme l'escut d'aquells quarters. Per Prat la portalada del temple s'havia d'emmirallar amb un edifici militar o un de civil, cosa bastant nova però no pas pel bagatge acadèmic de què disposava aquest arquitecte.

Hi ha altres situacions que requerien de canvis en la nova orientació de l'edifici⁷⁵: *"A Vallespinosa l'entrada antiga al temple parroquial era per la part dels porxos en la primera arcada, com alguns afirmen i penetra per lo que avuy és l'Altar dels Dolors. I no seria aventurat afirmar que la dita construcció ja existia en l'època moruna, per l'existència del Castell, enrunat en bona part, per l'estil arquitectònic i per la semblança de construcció de les parets mares amb les del Castell"*.

A l'església de Vilosell, llavors depenent de l'arquebisbat de Tarragona, es va tapar una portalada romànica de l'església parroquial amb pedra procedent del castell⁷⁶. El motiu requeria en que es va ampliar l'església obrint la portalada al frontis ja que es feia una nova ordenació interior de l'edifici.

Per l'església parroquial de Santa Maria de Capafonts es va emprar la pedra d'una pedrera molt propera coneguda com la del Coll per resoldre la portalada.

72. GARGANTÉ 2002, 142. Per exemple, a l'església de Sant Antoni de Cervera (del 1787) hi ha dues cariatides a la portalada procedents d'un altre edifici desaparegut (SALAT/SUÑÉ 1993, 65).

73. ESPAÑOL 1991, 303.

74. CORTIELLA 1982, 52.

75. ANGLÈS/FUGUET 2002, 255.

76. NOGUÉS 1984, 37.

La seva qualitat i el tenir-la a prop van fer que els habitants de Capafonts la preferissin a qualsevol altre.

A l'església de Fullella, en el transcurs d'unes restauracions, va aparèixer una portalada de mig punt a la paret que dona a la plaça Vella⁷⁷. Segurament devia descobrir-se a les reformes d'època barroca que va patir el temple i que, entre d'altres, van variar l'entrada al temple.

Als mestres de cases que havien de fer la nova església de la vila d'Alforja a finals del segle XVII se'ls demana que la portalada que llavors es trobava a l'església vella es traslladés al fossar, a correspondència de la portalada de la plaça⁷⁸. Damunt de la nova entrada es faria un arc per si algun dia s'hi col·locava l'orgue de l'església.

No seria la única que aniria al fossar ja que la portalada romànica de la Pobra de Cérvoles es va desplaçar al cementiri de la localitat⁷⁹.

A la zona del Priorat també es repeteix aquest exemple. A Poboleda es creia que l'arc d'entrada del seu cementiri corresponia a l'entrada de l'anterior església enderrocada al construir la barroca⁸⁰.

La documentació, però, no anota de qui era la voluntat de mantenir exclusivament aquelles parts dels edificis en altres espais i no desmuntar-les. No es pot dir amb certesa si eren els mateixos mestres de cases o els rectors qui determinaven un component estètic a tenir a compte o senzillament la bona factura i resolució de les mateixes permetia sumar-les a les noves construccions i no voler-les perdre. O si era la veu del consell de la vila que decidia apostar per l'economia de materials i obres. Tampoc no es pot saber si tenien relleus o estaven treballades amb una certa qualitat estètica.

7. Conclusions

Les relacions existents entre les cases del comú i l'església al segle XVIII aporten llum per entendre la necessitat que tenien uns dels altres per protegir les esglésies parroquials i el seu voltant. De fet, caldria situar-se en cada poble, a petita escala, per entendre que és el que podria mantenir de cada lloc, com ara la pedra del castell local o la de la vella església, encara que, com s'ha vist, els carreus dels vells edificis també tenien una especial protecció i vàlua. La visió de cada rector que tenia cura de les parròquies era rellevant per saber com volia administrar les despulles de les obres era molt important la seva insistència per millorar voltes, clivelles, humitats dels voltants de les esglésies, etc. Ambdós dominis locals els unia una profunda relació centenària i la seva relació era imprescindible fins i

77. CONTINENTE/ARBÓS 1993, 40.

78. AHAT. Alforja, clàusula 4 contracte, s/f, 7 gener 1671.

79. BORCH/ESTRADÉ 2015, 36.

80. FONTS 2004, 31.

tot per abellir les cases dels rectors. En alguns casos, les autoritats sabien perfectament que usarien tot allò dels vells edificis o traurien la pedra de les rodalies del poble per no encarir la feina dels picapedrers. També era una tradició local i també es valoraven molt tots els materials que es podien trobar a la naturalesa de forma més immediata. Era una manera de reivindicar el patrimoni local que es tenia més a prop i que es preferia com a recurs local preuat i respectat.

Reformar una església o “apedaçar-la” era un veritable problema per les autoritats implicades: assumir el pressupost d’un mestre de cases, fer la crida per la fàbrica (depenent del seu estat), portar els materials a peu d’obra i, sobretot, esbrinar fins a on el poble les podria pagar. En realitat, cada poble miraria de resoldre les necessitats de l’església a mesura que es presentaven els problemes que calia solucionar.

I segurament també s’havien de solucionar altres qüestions arquitectòniques a mesura que es generaven certs conflictes o dubtes. Tampoc passa desapercebuda la idea d’una certa consciència patrimonial, artística o sentimental sobre el llegat estètic que havien vist durant generacions a cada poble.

BIBLIOGRAFIA

- AMIGÓ ANGLÈS, Ramon. *Siurana de Prades enllà de la història i de la llegenda*, Fundació Roger de Belfort, Santes Creus, 1995.
- ANGLÈS, Francesc/ FUGUET, Joan. *Vallespinosa i el seu patrimoni monumental i artístic conservat (segles XVII-XVIII)*, Diputació de Tarragona, Tarragona, 2002.
- ANGUERA ÒDENA, Pere; ARAGONÈS, Manuel. *El Priorat de la Cartoixa d’Escaladei: notes històriques*, Fundació d’Història i Art Roger de Belfort, Tarragona, 1985.
- BAJET ROYO, Montserrat. *El jurament i el seu significat jurídic al Principat segons els dret general de Catalunya (segles XIII-XVIII)*, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2009.
- BELLMUNT FIGUERAS, Joan. *Fets, costums i llegendes. Les Garrigues II*, Virgili&Pagès, Lleida, 1987.
- BORCH DOIX, Lolín; ESTRADÉ BORCH, Alba. *Un recorregut per la Poble de Cérvoles*, Ajuntament de la Poble de Cérvoles, Lleida, 2015.
- CAÑELLAS, Marta; MURGADAS, Glòria; SORONELLAS, Montserrat. *Onomàstica de la Selva del Camp*, Societat d’Onomàstica, Tarragona, 2019.
- CONTINENTE CUEVAS, Juan-Antonio; ARBÓS GABARRÓ, Santi. *Fulleda: un poble de les Garrigues*, Diputació de Lleida, Lleida, 1993.
- CORTIELLA ÒDENA, Francesc. *Guia de Perafort*, Diputació de Tarragona, Tarragona, Els llibres de la Medusa, núm. 13, 1982.
- ESPAÑOL BERTRAN, Francesca. “Santa Susanna i Santa Maria de Santa Perpètua de Gaià” a Fuguet Sans, Joan; Plaza Arqué, Carme. *Història de la Conca de Barberà*, Història de l’Art, Ed. Cossetània, Barcelona, 2008.
- FARRÉ LLORETA, Benet. *El Vilosell un poble a l’ombra de Poblet. Notes històriques*, Ed. Benet Farré, Lleida, 1984.
- FONT RIUS, Josep Maria. *Orígenes del règimen municipal de Catalunya*, Ministerio de Justicia y Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1946.
- FONTS GONDOLBEU, Antoni. *Poboleda i Escaladei*. Edició Facsímil de la “Monografia acerca del origen del Monasterio de Scala Dei y de la villa de Poboleda”, Carrutxa, 2004.
- FORT COGUL, Eufemià; ANGUERA, Pere. *L’Albiol. Notícies històriques. Ordinacions de l’Albiol (1700)*, Ajuntament de l’Albiol, Tarragona, 1985.

- FORT, Josep Maria; FORT, Xavier. *Capítols i ordinacions promulgats pel consell general de veïns d'Almofter el 24 de gener del 1603*, Associació d'Estudis Reusencs, Reus, 1986.
- GARGANTÉ LLANES, Maria. "Els Salat: mestres d'obres de Santa Coloma de Queralt i de l'església de Savallà del Comtat", *Aplec de treballs*, núm. 20, Montblanc, 2002.
- GORT JUANPERE, Ezequiel (transcripció i comentari). *Les ordinacions de Cornudella de Montsant al s. XVIII*, Ed. Migdia Serveis Culturals, Tarragona, 1998.
- GORT JUANPERE, Ezequiel. *Història de Cornudella de Montsant: una vila del Comtat de Prades*, Fundació d'Història i Art Roger de Belfort, Reus, 1994.
- GORT JUANPERE, Ezequiel. *L'antic gremi de mestres de cases de Reus*, Gremi de la construcció del Baix Camp, Reus, 1985.
- GORT JUANPERE, Ezequiel. *Història de Falset*, Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 2003.
- GRAU, Josep M. T.; PUIG, Roser. *Nalec i la nova església parroquial (s. XVIII): commemoració del bicentenari de la construcció de l'Església de Sant Jaume: 1792-1992*, Diputació de Lleida, Lleida, 1992.
- GRAU, Josep M. T.; PUIG, Roser; ROCA, Antoni. *L'obra de Josep Rubió i Nadal, científic il·lustrat, rector de Vilanova de Prades (1792-1807)*, Ajuntament-Parròquia de Vilanova de Prades, Vilanova de Prades, 1999.
- MARISTANY TIÓ, Carles. *La baronia d'Escornalbou en el segle XVII*, Associació d'Estudis Reusencs, Reus, 2008.
- NOGUÉS PASTÓ, Lluís. *1184-1984, vuit segles de la carta de població. El Vilosell (Les Garrigues). Recull històric*, Lleida, 1984.
- PRATS AUQUÉ, Enric. *Noms de lloc, llinatges i renoms de la Torre de Fontaubella*, Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona, 2006.
- RIBA MESTRES, Francesc. *Història de Mont-roig del Camp*, Centre d'Estudis Comarcal Josep Iglésies, Reus, 1991.
- ROCA ARMENGOL, Jordi. *Història de l'Espluga de Francolí. L'edat moderna*, vol. IV, Pagès Editors, Lleida, 2002.
- ROVIRA GÓMEZ, Salvador-J. *Ulldemolins en temps de Jaume Amigó (1518-1590)*, Silva Editorial, Tarragona, 2018.
- SALAT, Teresa; SUÑÉ, Blanca (directores). *Guia Històrica de Cervera. Dels orígens als nostres dies*, Centre Municipal de Cultura de Cervera, Diputació de Lleida, Cervera, 1993.
- SALVAT BOVÉ, Juan. *Tarragona antiga y moderna a través de su nomenclatura urbana: siglos XIII al XIX*, Ajuntament de Tarragona, Tarragona, 1961.
- SANS GENÉ, Josep Maria; PAU SANS, Antoni. *Arbeca. Història i record*, Lleida, 1983.
- SEGURA VALLS, Joan. *Història de Santa Coloma de Queralt*, Ajuntament de Santa Coloma de Queralt, Santa Coloma de Queralt, 1984.
- SIMÓ SERRES, Josep. *Crònica de Porrera, 1865*, Ajuntament de Porrera i Arxiu Comarcal del Priorat, Tarragona, 2008.
- TAÍN, Miguel. *Los arquitectos y contratación de obra arquitectònica en la Galicia barroca (1650-1700)*, Edicions do Castro, Sada-A Coruña, 1997.
- TORNÉ CUBELLS, Josep; VALLEJO FIDALGO, E. Miquel. *Llibre de les Ordinacions de Torroja*, Excma. Diputació de Tarragona, 1989.
- VICENTE RODRÍGUEZ, José Félix de. "Génesis, pasado y futuro del patrimonio eclesiástico. Medidas de protección" a AADD. *Del ayer para el mañana. Medidas de protección del patrimonio*, Fundación del Patrimonio Histórico de Castilla y León, Valladolid, 2004.
- VIME BARCADÍ, Montserrat. *Ciudadilla. El castell, el convent, la parròquia i el poble*, Pagès Editors, Lleida, 2013.
- VIOLANT I SIMORRA, Ramon. *Etnografia de Reus i la seva comarca. El Camp, la Conca de Barberà, el Priorat*, Editorial Alta Fulla, Barcelona, 1990.
- VINAIXA MIRÓ, Joan R. *Pobles i gent de l'Ebre a la Catalunya del segle XVIII (Ribera d'Ebre, 1775-1799)*, Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, Tarragona, 2018.